

TARTIŖMALI İLMİ TOPLANTILAR DİZİSİ

SÜNNETİN DİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR
Yrd. Doç. RaŖit KÜÇÜK Prof. Dr. Selahattin POLAT
Prof. Dr. Nureddin ITR Prof. Dr. İsmail Lütfe ÇAKAN
Ayetullah Seyyid Murtaza ASKERİ Prof. Dr. İbrahim CANAN
Prof. Dr. Abdullah AYDINLI Prof. Dr. M. YaŖar KANDEMİR
Doç. Dr. Hayri KIRBAŖOĐLU Prof. Dr. M. Tufeyl UMERUDDİN
Zafer İshak el-ENSÂRİ

ENSAR NEŖRİYAT

İSLÂMÎ YAPILANMADA MODEL VE METODOLOJİ OLARAK SÜNNET

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN
M. Ü. İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Allah'a hamd, Resûlüne salât ve selâm ederek sözlerime başlarım.

“Sünnet'in Dindeki Yeri”ne tahsis edilmiş olan bu sempozyumda, Sünnet'i İslâmî yapının karakteristiği ve gerçekleştirilmesi açısından ele almak herhalde onun sistemdeki asıl yerini belirlemede gözardı edilemeyecek bir husustur.

“Sünnet'in Dindeki Yeri” denilince genellikle deliller hiyerarşisi akla gelmekte ve mes'ele bu noktadan ele alınıp yorumlanmaya çalışılmaktadır. Oysa din, sadece inanç ya da amel'den ibâret değildir. Din'in bir canlı sosyal yapısı, toplum hayatını tanzime yönelik esas ve gayretleri, proje ve uygulamaları vardır. Yani İslâm dünyayı düzenlemek gibi bir misyonu olan dindir.

Bir başka şekilde söyleyecek olursak biz, Sünnet'in dindeki yerini ağırlıklı olarak pratik açıdan, toplum pratiği açısından değerlendirmek istiyoruz. Bu, Sünnet'in bizim için ifâde ettiği mana ve öneminin tesbiti anlamına gelir. Sünnetin dindeki yeri'ni ben, müslüman fertler ve toplumlar olarak “bizim dinimizdeki” açıkçası, “bizim dinî yaşayışımızdaki yeri” olarak değerlendirmek istiyorum. Bir başka ifade ile Sünnet, bizim müslümanlığımız için ne ifade ediyor ya da ne ifade etmeli? Mes'eleye bu açıdan bakmak istiyorum. Yoksa ilke olarak Sünnet'in deliller hiyerarşisindeki (sıralamasındaki) yeri zaten bellidir. Kimsenin ona bir itirazı da söz konusu değildir, olamaz da.

Fikrî, siyâsî, içtimâî, terbiyevî... kısaca her türlü yapılanmada, toplumca üniteleşmede Sünnet, nasıl bir görev üstlenmiştir?

“Olmazsa olmaz” bir konuma sahip midir? Yoksa toplum yapısını inşa eden unsurlardan sadece biri midir? Özellikle bizim gibi günlük yaşantının ve yönetim sisteminin batılılaşması istenen İslâm toplumları için Sünnet ne ifâde etmektedir?

“İslâmî yapılanma” ifâdesi, müslümanlar için “ümmetin itikâdî, kültürel ve sosyal yapısının inşası”; “yeniden yapılanma” da bu yapının onarımı ve kendine has kâidelere uygun bir biçimde sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Biz bu iki tür yapılanmanın oluşumunda ve devamında özellikle Hadis ve Sünnet'in yerini ve rolünü tesbite ve takdime çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü ve peşinden tebliği ile başlayan İslâmî yapılanma, özellikle yorum ve uygulama yönüyle hemen tamamen Sünnet'in yönlendirmesi sonucunda gerçekleşmiş, elle tutulur, gözle görülür hale gelmiştir Çünkü ilkeler, uygulandıkça hayata geçer ve belli bir yapının oluşumunu ifâde eder. Meseleye bu açıdan baktığımızda Kur'ân ilkelerinin pratiğini Sünnet'in somutlaştırdığını görürüz.

İslâmî yapının Kur'ân âyetleriyle belirlenmiş üç ana inanc temeli olan tevhid, risâlet ve âhiret, Sünnet'in bu konulara getirdiği yorumla anlaşılabilir. İman

İslâm'in beş esasından (kelime-i şehâdet hâric) dördünün (namaz, oruç, hac, zekât) uygulanabilirliği ve işlerlik kazanması tamamen Sünnet'in önderliğine ve örneklemesine bağlıdır. İslâm

İbâdât, mu'âmelât, ukûbât diye üç ana bölümde özetlenen hukûkî konular da çözüm ve uygulanabilirlik açısından Sünnet ve rilerine muhtaçtır. İbadet

Beşerî ilişkiler, günlük işler, uluslararası diplomatik münâsebetler de ancak Sünnet'le “İslâmî” bir içerik, biçim ve özellik kazanabilir. sosyal ilişkiler

Şah Veliyyullah Peygamberlerin, nefsin terbiyesi ve ümmetin idaresi gibi iki temel meşgale alanlarının olduğunu vurgular. Bu iki konu ile alakaları ölçüsünde diğer konularla ilglienmişlerdir der(1). Nefis terbiyesi, ferdî alanda, ümmetin idâresi de ümmet düzeyinde geliştirilmek istenen yeni yapının iki ana bölümünü oluşturur. Peygamberler de bu konularla ilgliendiğine göre, İslâmî yapı bu çerçevede Muhammedî uygulamardan soyutlanarak düşünülemez. Nitekim ilk İslâm toplumunun oluşumu tarihî açıdan tetkik edildiği zaman, bu yapının temelini, üç unsurun teşkil ettiği görülür. Bunlar sırasıyla, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in kişiliği, Hz. Peygam-

ber'in Sünneti (söz ve davranışları)'dır. Dünya İslâm'ı ve İslâm toplum yapısını, bu üç unsur ile tanımıştır.

Kur'ân-ı Kerim bu yeni yapıyı oluşturan esasları hem getirmiş hem de topluma duyurulmasını ve anlatılmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber bu tebliğ ve anlatım görevini fiilen yerine getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hem şahsı hem de söz ve davranışları, inananlar için İslâm'ı tanıyıp yaşama örneğini oluştururken, inananlar için de karşı çıkılacak hedefi teşkil etmiştir. Yani iman ve inkâr konusu olmakta Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in bizzat kendisi ortak bir çizgi oluşturmuştur. Bu sebeple Hz. Peygamber'in şahsiyetini ve Sünnetini hiç bir bakımdan İslâm bütününden ve İslâm toplum yapısından temelinden ayırma, ayrı düşünme imkân yoktur.

İslâm'ı tebliğ ettiği için şahsına yöneltilen ithamlar karşısında, Hz. Peygamber'e, "yıllarca içinizde yaşadım, düşünseniz ya" diye temiz geçmişini hatırlatması, bizzat Kur'ân-ı Kerim tarafından emredilmiştir(2). "Güvenilir" diye vasıflandırdıkları kişiyi, peygamberliğini ilan edince, muhtelif gerekçelerle ve değişik şekillerde yalamaya ve ithama kalkanların, "aslında Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri(3) yine Kur'ân-ı Kerim tarafından tesbit ve ilan edilmiştir. Yani mes'eleye inkâr noktasından bakıldığında da Kur'ân-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in şahsiyetinin muhatablarınca birleştirildiği görülmektedir.

Mü'minler için Hz. Muhammed, Kur'an âyetlerini mübârek ağzından duydukları, inançlarının harekete dönüşmesini davranışlarında görüp buldukları odak ve örnek şahsiyettir. Binaenaleyh başlangıçta Hz. Peygamber'in kişiliğini görmezden gelerek, İslâm'ı tanıma, öğrenme, yaşama, savunma ve hatta inkâr etme imkânı yoktur. Öte yandan Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerim'in ikmalinden, sistemin bütün üniteleriyle mükemmel şekilde çalıştırılmasından sonra vefat etmiş olmasına rağmen, gerek Ashâb-ı Kirâm arasında -geçici ve kısa bir süre için de olsa- bir tereddüt halinin yaşanması, gerekse bir kısım müslümanların irtidât girişimlerinde bulunması, İslâm ile Hz. Peygamber'in şahsiyetinin ne ölçüde aynileştirilmiş olduğunu bir başka açıdan gösteren olaylardır.

Kur'ân âyetlerinin ve İslâm esaslarının günlük hayâta ferd ve toplum planında uygulama olarak yansımalarını kendisinin yaşayışından görüp öğrendikleri, kimlik ve kişiliklerini, dünya ve âhîret mutluluklarını tebliğ ve irşadlarında gördükleri Hz. Peygamber gibi

yetkili ve benzersiz bir örnek ve önderi kaybetmiş olmaktan dolayı Ashâb-ı Kirâm'ın duyduğu üzüntü ve geçirdiği şaşkınlığı aslâ çok görmemek gerekir. Kısa zamanda derlenip toparlanmaları, gerçeği kabullenmeleri, Kur'ân-ı Kerim'in ve onun pratiği demek olan Sünnet-i seniyye'nin yanlarında bulunduğunu hatırlamaları, sonraki hayatlarını Hz. Peygamber'den görüp öğrendikleri çizgide sürdürmek için ellerinden gelen gayreti sarfetmeleri, ümmet yapısının prensip ve pratik olarak sağlam bir şekilde sonraki nesillere intikalinin sağlamaları, o ilk İslâm neslinin tarihi meziyyetleri olmuştur.

Bu ilk İslâm nesli sahâbilerin ne Hz. Peygamber'in sağlığında ne de ondan sonraki günlerde, "Kur'ân-ı Kerim'i biz anlarız, ondan anladığımız da İslâm'ın tâ kendisidir" diyerek Hz. Peygamber'e ve onun Sünnetine baş vurmamak gibi bir tavırları asla görülmemiştir. Aksine bütün işlerinde ve karşılıklarına çıkan yeni olay ve durumları değerlendirmede Kitab ve Sünnet'i esas almışlardır. Meselâ ilk halife Hz. Ebû Bekir, nineye mirastan pay verip vermeme meselesinde, "senin lehine ne Kitab'ta ne de Sünnet'te bir hüküm olduğunu bilmiyorum" demiş, sonra konuya dair Hz. Peygamber'in herhangi bir beyânı veya uygulamasından haberdar olanların bulunup bulunmadığını sahâbilerle sormuş, Hz. Peygamber'in nineye mirastan altıda bir pay verdiği iki sahâbi tarafından açıklanınca hemen aynı hükmü uygulamıştır(4).

Bununla şu noktaya işaret etmek istiyoruz. Sünnet'i bir tarafa bırakıp Kur'ân'ı kendi anlayışlarına göre yorumlayarak hareket etmek isteyenler, bu ümmetin ilk nesli sahâbilerin bile yapmadıkları bir şeyi yapmaya kalkışıyorlar. Kur'ân'ın nüzûlüne şahit olmuş o nesil, tüm müşküllerini Resûlüllah'a sorarak hallediyorlardı. Vefatından sonra da onun Sünnetine baş vurmamak suretiyle meselelerine çözüm getirmişlerdir. Bunun sayısız ve çok çarpıcı misallerini Abdurrazzâk'ın *Musannef*'inde bulmak mümkündür. Çünkü onlar biliyorlardı ki, vahyi getirip tebliğ edene uymadıkça, vahyi onun gibi yorumlamadıkça Kur'ân'a karşı olan insaf ve itaat borcu ödenmiş olmazdı.

Görüldüğü gibi ilk müslüman nesillerde, Sünnet bilgisini esas alıp kendi düşünce ve tavrını düzeltme eğilimi ağır basmaktaydı. Günümüzde kendi düşüncesine ters düşen Sünnet verilerine karşı seçmeci ve eleştirel yaklaşım adı altında bilimsel kuralları da yeterince dikkate almayan yeni bir tavır tercih edilmektedir. Bu tavır değişikliğinin temelinde -iddia ne olursa olsun- tek kelime ile "keyfilik" yatmaktadır.

habe ve
on nesil
te vellef

dece
Kur'an
yanlı

100 Hristiyan
sebebi

Öte yandan ilk müslüman nesiller Sünnet'e uyarken, hayatlarını Kur'ân-ı Kerîm'in ruhuna uygun hale getiren rehber bir irâdeye kendilerini teslim etmiş oldukları şuuru ve gönül huzuru içinde idiler. İşte bu anlayışa bağlı olarak, Sünnet'le amel alıştırmamasından, imkânlarının son haddine kadar faydalanmaya çalışmaktan geri durmamışlardır. İslâm'ı yaşamakta, bir diğer deyişle Sünnet'le amelde, başka yorum ve anlayışları tercih etmemişlerdir. Bu sebeple de sahâbiler için "öğrenci" değil, "mürîd" benzetmesini yapan ve sonuçta "öğrendiklerine kendiliklerinden birşeyler katan" kişiler olarak onları değerlendirmeye kalkan ve özellikle yaşanan Sünnet'i bu katkıların ürünü sayan Fazlurrahmân'ın görüşüne ve abartılı ifadelerine katılma imkânı bulamamaktayım.

Resûl-i Ekrem'in yüce şahsiyetinin sahâbiler üzerinde bıraktığı büyük tesir, insanlık tarihinin en açık gerçeklerinden biridir. Canlarını mallarını, Rasûlüllah yolunda kurban etmeye her an hazır olan o neslin, Hz. Peygamber'in sözleriyle kasdî olarak oynayacaklarını düşünmek, prensip olarak mümkün değildir. Fiilî olarak da böyle bir prensibin aksini ispat edecek örnek bulmak mümkün değildir.

Sahâbilerin din pratiği olarak önem verdikleri en büyük şey, Hz. Peygamber'in sözleri ve işleri idi. Bu, sadece Resûl-i Ekrem'in onlara tesir ederek kalblerini kendisine yöneltmesinden değil; ayrıca hayatlarını en ince teferruâtına kadar Resûlüllah'ın söz ve gidişâtına uyarak tanzim etmeyi, kesin olarak Allah emri telakkî etmelerinden ileri geliyordu. "De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun!..."(5) âyetinin kendilerinden ne istediğini çok iyi takdir ediyorlardı. İşte bu sebeptir ki, Abdullah İbni Ömer radiyallahu anhümâ kendisine gelip:

- Biz hazar namazı ile havf namazını Kur'ân'da buluyoruz, fakat sefer namazını Kur'ân'da bulamıyoruz. Nasıl oluyor bu? diyen Ümeyye İbni Abdillâh İbni Hâlid'i, pek haklı olarak:

- Bak yeğenim! Biz hiçbir şey bilmezken Allah bize Muhammed'i peygamber olarak gönderdi. Biz Muhammed'i neyi, nasıl yaparken görmüşsek onu öylece yaparız!" diye uyarmıştır.(6)

Bu olay, günümüzde "Kur'ân'da yok" diye karşı çıkılan konuların tümü için ölçü alınacak susturucu ve Sünnet'in dindeki yerine oldukça açıklık getirici bir niteliğe sahiptir. Bilinen bir gerçektir ki "din ancak nakil ve tevârüs yoluyla kâim olur. Tevârüs de ancak vahyin inişine şahid olan, onun yorumunu bilen, Resûlüllah'ın (s.a.)

yaşayışını yakînen gören, bu bilgilerinin yanına aşırılık katmayan, dinî konularda ihmalkâr davranmayan, başka dinlerden (ve kültürlerden) alıntılarda bulunmak gibi bir tavır içine girmeyen kimselerin ta'zîmi, onlara özel bir yer verilmesi ve saygı gösterilmesiyle olur(7)".

İslâm teşriinin genel karakteristiği ilk İslâmî yapılanmanın kahramanları sahâbîlerin genel tavırları ile ilgili bu kısa tesbitlerden sonra işin esasına yönelik bazı hususları gözden geçirmek uygun olacaktır.

Değişmezleri mufassal, değişkenleri mücmel olarak ortaya koymak, usûl açısından İslâm teşriinin genel karakteristiğini oluşturmaktadır. Meselâ İslâmî yapının ilk ve temel unsuru Tevhîd ilkesi Kur'ân-ı Kerim'de en ağırlıklı ve detaylı şekilde anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in ilk 11,5 yıllık peygamberlik dönemi hemen hemen sadece Tevhîd'in anlatımıyla geçmiştir.

Model ve Metodoloji İhtiyacı

Öte yandan İslâmî yapının sürekliliği, evrenselliği, ve buna bağlı olarak yenilenme (tecdîd) gereği, model ve metodoloji ihtiyacının ana sebebidir.

İslâmî Yapının Sürekliliği

İslâmî yapının kendine has inanç ve uygulama değerleriyle devamı ve denetimi daima Kitap-Sünnet nassları ve esasları ile sağlanmıştır. Çünkü İslâm toplumunda meşrûiyet'in vazgeçilmez şartı Kitap ve Sünnet'e uygunluk olagelmıştır.

İslâmî yapının devamında, "bid'at"ı reddeden Hadislerin fevkalâde denetleyici ve koruyucu etkisi olmuştur. Bid'at'tan, hevâ ve heveslerden ve bid'at ehlinde kaçınmayı öngören Hadisler, Sünnet'e karşı çıkışın temelindeki keyfiliği, hevâliği tesbit ve ilan etmektedirler. Yeni bir çığır açanların sevap ve vebal açısından durumlarını değerlendiren Hadisler ise, İslâm toplumunda atılacak her adımın sürekli bir yanının bulunduğu fikrini zihinlere yerleştirmekte ve köklü bir sorumluluk duygusuyla insanları eğitmektedir. Başka ümmetlere benzememekle ilgili uygulama ve tavsiyeler, İslâmî yapının kendine has özellikleriyle devamını he-

defleyen ve denetleyen beyân ve uygulamalardır. İslâm tarihi boyunca yer yer ve devir devir, pörsüyen ümmet yapısını ve gevşeyen himmet ve gayretleri Sünnet ile onarmak ve takviye etmek için bir şeyler yapmak ihtiyacını hisseden Hattâbî (ö.383), Beğavî (ö. 516) ve Nevevî (ö. 676) gibi münevverlerin, bu düşüncelerini Hadislerden seçmeler yapmak şüretiyle kitap te'lîfi yoluna giderek gerçekleştirmeleri de İslâmî yapıyı korumakta Hadis ve Sünnet'in yer ve rolününün kitaplık çapta bilimsel ve tarihî kanıtlarıdır. Ayrıca Ehl-i Sünnet ve Şîa yapılanmasında da bu grupların kendilerine özgü Hadis ve Sünnet anlayışının belirleyici bir rol üstlendiği açıktır.

Sünnet ve onun yazılı belgeleri demek olan Hadis, İslâm ümmetinin durumuna uzun yıllar bir süreklilik ve istikrar kazandırmıştır. Böylece onun kendine has fikrî ve sosyal özellik ve değerlerini koruyarak gelişmesini sürdürmesine zemin hazırlamıştır. Her yeni akıma uygulanan "Kitap ve Sünnet'e uygunluk" denetimi, söz konusu zeminde Hadisin otorite payını göstermektedir. Kelâmcılarla Hadisçiler arasında cereyan etmiş bulunan tarihi tartışma bu söylediklerimizin şahididir. Aynı şekilde günümüzde veya gelecekte de modernizm adına ortaya atılmış ve atılacak olan düşünceler ve Sünnetin toptan ihmali veya inkârını öngören anlayışlar daima Hadisi karşılarında bulacaklardır. Tarihi gelişim de bunu göstermektedir. Zira İslâm toplumu içinde yer tutmak isteyen her fırka öncelikle, kendisi aleyhindeki Hadisleri "uydurma" olmakla suçlayarak reddetme, sonra da kendisi lehinde "Hadis uydurma" yoluna gitmiştir. Yasallığını böylesi bir yolla isbata yeltenmiştir. Bu girişimler Hadisin, yeni yapılanmaların yasallaşmasında olduğu kadar, ana toplum bünyesinin korunup kollamasında da fevkalâde önemli ve etkili bir rol üstlenmiş olduğunu göstermektedir. Yani fırkaların kendi lehlerine Hadis uydurma teşebbüsleri bile, bir anlamda Sünnet ve Hadis'in İslâmî yapılanmadaki yerini fiilen ve tabii farklı bir biçimde itiraf etmeleri anlamına gelmektedir.

Buradan "Hadis, İslâmî yapılanmada istismâra en uygun malzemeyi oluşturmaktadır" sonucu çıkarılamaz. Aksine, "Kitap'ın hemen yanbaşında Hadis'in ya da Sünnet'in onaylamadığı herhangi bir oluşumun aslâ "İslâmî" bir nitelik kazanamayacağı anlaşılır.

Söz buraya gelmişken tarihî bir gerçeğe daha işâret etmek yerinde olacaktır. İslâmî yapılanma yaklaşık 13 seneyi bulan bir zemin hazırlama ve 10 senelik bir kurumlaşma döneminin mahsûlü-

yaşayışını yakînen gören, bu bilgilerinin yanına aşırılık katmayan, dinî konularda ihmalkâr davranmayan, başka dinlerden (ve kültürlerden) alıntılarda bulunmak gibi bir tavır içine girmeyen kimselerin ta'zîmi, onlara özel bir yer verilmesi ve saygı gösterilmesiyle olur(7)".

İslâm teşrîinin genel karakteristiği ilk İslâmî yapılanmanın kahramanları sahâbîlerin genel tavırları ile ilgili bu kısa tesbitlerden sonra işin esasına yönelik bazı hususları gözden geçirmek uygun olacaktır.

Değişmezleri mufassal, değişkenleri mücmel olarak ortaya koymak, usûl açısından İslâm teşrîinin genel karakteristiğini oluşturmaktadır. Meselâ İslâmî yapının ilk ve temel unsuru Tevhîd ilkesi Kur'ân-ı Kerim'de en ağırlıklı ve detaylı şekilde anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in ilk 11,5 yıllık peygamberlik dönemi hemen hemen sadece Tevhîd'in anlatımıyla geçmiştir.

Model ve Metodoloji İhtiyacı

Öte yandan İslâmî yapının sürekliliği, evrenselliği, ve buna bağlı olarak yenilenme (tecdîd) gereği, model ve metodoloji ihtiyacının ana sebebidir.

İslâmî Yapının Sürekliliği

İslâmî yapının kendine has inanç ve uygulama değerleriyle devamı ve denetimi daima Kitap-Sünnet nassları ve esasları ile sağlanmıştır. Çünkü İslâm toplumunda meşrûiyet'in vazgeçilmez şartı Kitap ve Sünnet'e uygunluk olagelmiştir.

İslâmî yapının devamında, "bid'at"ı reddeden Hadislerin fevkalâde denetleyici ve koruyucu etkisi olmuştur. Bid'at'tan, hevâ ve heveslerden ve bid'at ehlinden kaçınmayı öngören Hadisler, Sünnet'e karşı çıkışın temelindeki keyfiliği, hevâîliği tesbit ve ilan etmektedirler. Yeni bir çığır açanların sevap ve vebal açısından durumlarını değerlendiren Hadisler ise, İslâm toplumunda atılacak her adımın sürekli bir yanının bulunduğu fikrini zihinlere yerleştirmekte ve köklü bir sorumluluk duygusuyla insanları eğitmektedir. Başka ümmetlere benzememekle ilgili uygulama ve tavsiyeler, İslâmî yapının kendine has özellikleriyle devamını he-

defleyen ve denetleyen beyân ve uygulamalardır. İslâm tarihi boyunca yer yer ve devir devir, pörsüyen ümmet yapısını ve gevşeyen himmet ve gayretleri Sünnet ile onarmak ve takviye etmek için bir şeyler yapmak ihtiyacını hisseden Hattâbî (ö.383), Beğavî (ö. 516) ve Nevevî (ö. 676) gibi münevverlerin, bu düşüncelerini Hadislerden seçmeler yapmak suretiyle kitap te'lîfi yoluna giderek gerçekleştirmeleri de İslâmî yapıyı korumakta Hadis ve Sünnet'in yer ve rolününün kitaplık çapta bilimsel ve tarihî kanıtlarıdır. Ayrıca Ehl-i Sünnet ve Şîa yapılanmasında da bu grupların kendilerine özgü Hadis ve Sünnet anlayışının belirleyici bir rol üstlendiği açıktır.

Sünnet ve onun yazılı belgeleri demek olan Hadis, İslâm ümmetinin durumuna uzun yıllar bir süreklilik ve istikrar kazandırmıştır. Böylece onun kendine has fikrî ve sosyal özellik ve değerlerini koruyarak gelişmesini sürdürmesine zemin hazırlamıştır. Her yeni akıma uygulanan "Kitap ve Sünnet'e uygunluk" denetimi, söz konusu zeminde Hadisin otorite payını göstermektedir. Kelâmcılarla Hadisçiler arasında cereyan etmiş bulunan tarihi tartışma bu söylediklerimizin şahididir. Aynı şekilde günümüzde veya gelecekte de modernizm adına ortaya atılmış ve atılacak olan düşünceler ve Sünnetin toptan ihmali veya inkârını öngören anlayışlar daima Hadisi karşılarında bulacaklardır. Tarihi gelişim de bunu göstermektedir. Zira İslâm toplumu içinde yer tutmak isteyen her fırka öncelikle, kendisi aleyhindeki Hadisleri "uydurma" olmakla suçlayarak reddetme, sonra da kendisi lehinde "Hadis uydurma" yoluna gitmiştir. Yasallığını böylesi bir yolla isbata yeltenmiştir. Bu girişimler Hadisin, yeni yapılanmaların yasallaşmasında olduğu kadar, ana toplum bünyesinin korunup kollamasında da fevkalâde önemli ve etkili bir rol üstlenmiş olduğunu göstermektedir. Yani fırkaların kendi lehlerine Hadis uydurma teşebbüsleri bile, bir anlamda Sünnet ve Hadis'in İslâmî yapılanmadaki yerini fiilen ve tabii farklı bir biçimde itiraf etmeleri anlamına gelmektedir.

Buradan "Hadis, İslâmî yapılanmada istismâra en uygun malzemeyi oluşturmaktadır" sonucu çıkarılamaz. Aksine, "Kitap'ın hemen yanbaşında Hadis'in ya da Sünnet'in onaylamadığı herhangi bir oluşumun aslâ "İslâmî" bir nitelik kazanamayacağı anlaşılır.

Söz buraya gelmişken tarihî bir gerçeğe daha işâret etmek yerinde olacaktır. İslâmî yapılanma yaklaşık 13 seneyi bulan bir zemin hazırlama ve 10 senelik bir kurumlaşma döneminin mahsülü-

dür. Mekke devri, İslâmî yapılanmanın vazgeçilmez temeli demek olan TEVHİD ilkesinin anlatımı ve gönüllerde kökleştirilmesi döneminin adıdır. Medine dönemi ise, bu tevhîd temeli üzerine bina edilen İslâm sisteminin gerçekleşme safhasıdır. O halde müslüman, her olaya ve gelişmeye ilke olarak mutlaka tevhîd inancı ve anlayışı açısından, uygulama olarak da Sünnet örneği noktasından bakmak zorundadır.

Yenilenme (tecdîd) gereği

Ebû Alkame, "Bildığime göre Ebû Hureyre (r.a) Resûlullah (s.a)'dan şöyle buyurduğunu nakletti" demiştir: *"Allah, bu ümmete her yüz senede onlar için dîni yenileyecek birini gönderir."*(3)

Hadisteki "her yüz senede ümmete dinini yenileyecek, yani dinin, zaman içinde gelişen ihtiyaçları karşılayacak yönlerini yeni anlatım ve yorumlarla ortaya koyacak bir yenileyici âlimin (müceddid) geleceği" tesbit ve müjdesi, herşeyden önce bize İslâmî yapılanmanın fikrî ve kültürel temellerine uygun şekilde yenilenmesi fikrini telkin etmektedir.

Hemen işâret edelim ki Hadisimiz, sûret-i kat'iyede İslâm'ın her yüzyılda bir reforma tabi tutulacağı anlamında değildir. Tecdîd (yenileme) kelimesini reform ve değişme mânâsında anlayıp, sahih olduğu halde Hadisi reddetme yoluna gidenler de çıkmıştır. Ancak tecdîd, kökten ve esastan bir değişiklik değil; aynı temel ve esaslar üzerinde kalmak şartıyla, hurâfe ve bid'atlar tarafından istilâ edilen alanları, tamir etmek ve temizlemek, dînin berrâk vahyî yüzünü ve özünü kendisine has aydınlığı, parlaklığı, kucaklayıcılığı, bütünlüğü ve evrenselliği ile yeniden ortaya koymak, bir başka ifade ile, onu "asrın idrâkine sunmak" demektir. Bu da dîni anlamada, inanmada ve onu yaşamada yenilik demektir ve hiç kuşkusuz, köklü bir ilim, derin bir kavrayış ve kapsamlı bir anlayış ve yorum gücünü gerekli kılmaktır.

Yusuf Kardavî'nin de isâbetle işâret ettiği gibi(9), dînin yenilenmesi, tarihî bir binânın yenilenmesi gibidir. Yani binanın aslının, şeklinin, belirgin özelliklerinin aynen kalması, tabîî tesirler sonucu bozulan yerlerinin onarılması, çevresinin ve girişinin güzelleştirilmesi, yollarının yeniden düzenlenmesi ve onun bilinir, tanınır hale getirilmesi anlamındadır. Yoksa onu yıkıp yerine bambaşka ve büyük bir binâ dikmek değildir. Dînin tecdîdi de ona yeni bir şekil

kazandırmak değil, onu, Resûl-i Ekrem ve sahâbe dönemindeki saf haline döndürmek o dönemdekine benzer bir samimiyetle yaşanmasına fert ve toplum seviyesinde zemin hazırlamak demektir.

Allah Teâlâ, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'de üç âyette Resûlünü gönderme gerekçesini açıklamış bulunmaktadır. Buyuruyor ki: *"Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün ve gâlib kılmak için Peygamber'ini hidâyetle ve hak din ile gönderen Allah'tır."* (10); *"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere Peygamber'ini hidâyetle, hak din ile gönderen Allah'tır..."* (11).

Dinin izhârı yani öteki dinlere üstün kılınması, hiç şüphesiz ilk planda delil ve burhanlarla ilmen gerçekleştirilecek bir olaydır. Âyetlerdeki "bi'l-hüdâ" ifâdesi buna işârettir. Dînin yenilenmesi (tecdîd) de, dinin bu mânâda üstün kılınmasıyla ilgilidir. Sonra da onun amelen ve fiilen galib kılınması gelir. Yoksa, diğer dinleri ortadan kaldırmak, yok etmek suretiyle bir izhâr ve galebe asla söz konusu değildir. Bunun böyle olmadığı Hz. Peygamber'in uygulamaları, yâni Sünneti ile sâbittir. İslâm hâkimiyetine giren yer ve yörelerdeki tüm dinler, İslâm'ın üstünlüğünü tanımak kaydıyla hiç bir idârî baskıya uğramadan hür ve serbest olarak hayâtiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu sebeple İslâm'ın izhârı, üstün kılınması, daha çok, esaslarındaki mükemmelliğin, başlangıçta olduğu gibi her asırda delil ve burhanlarla ilmen isbât ve ilân edilmesiyle temin edilecektir. Fiilen ve amelen üstünlüğü de bu birinci noktadaki isâbet ve başarı oranına bağlı güzökmektedir. Bu sebeple, geçici siyâsî başarı ve üstünlükler, dinlerin zafer ve hâkimiyetini ilân etmeye yetmez. Hristiyan Batı bugün siyâsal bakımdan başarılı ve üstün gözökmektedir. Ama İslâm, dünyanın her ülkesinde içten içe yayılmakta, gönülleri fethetmektedir. Demek ki dînin gâlib ve üstün kılınması, geçici siyâsî başarılarla değil; sürekli ilmî mesâîlerle mümkün olabilecektir. Bu da "fikrî ve kültürel yapı"nın yenilenerek ortaya konulmasına bağlıdır.

Tecdîd'in önemi, bizce işte bu mânâdaki izhâr-ı dîn yani İslâm'ın üstün ve hâkim kılınması ile yani İslâmî yapının orijinaline uygun şekilde sürdürülmesiyle ilgisinden kaynaklanmaktadır. Gereği ise, insan toplumlarının asırlık süreler içinde yaşayageldikleri kültürel kirlenme ve yeni meselelere çare bulma ihtiyacına dayanmaktadır. Bu da hayat kadar zarûridir. İctihâd'ın zarûreti de burada ortaya çıkmaktadır.

Hızlı ve karmaşık bir değişim ve yeniden yapılanma sürecine girmiş olan dünyamızda biz şimdi, bu değişim ve yapılanmayı etki-

leyecek, hatta yönlendirecek, hiç değilse yeni durumlara göre İslâmî reçeteler sunacak kapsamlı ve dinin temel esaslarına dayalı fertten devlete kadar her seviyede bir anlayış, yorum ve tebliğ organizasyonuna ihtiyaç bulunduğunu düşünmekteyiz. Bu sebeple biz, başkaca detaya inmeden sadece İslâmî yapının kendi kendini yenileme mekanizması demek olduğuna inandığımız tecdîd fikrine ve buna günümüzdeki ihtiyacın her zamankinden daha büyük olduğuna dikkat çekmek istiyoruz.

Müslümanın mümeyyiz vasfının bir âyette doğruyu aramak, gerçeği yakalamak olduğu belirtilmektedir: *"Müslüman olanlar, doğruyu araştıran ve bulanlardır"* (12). O halde günün dünyasına doğru yapılanmayı gösterecek olanlar da yine müslümanlardır. Zira onlar, Sünnet-i seniyye ile "en güzel hayat modeli"ni yakalamışlardır. Bu modelin yer ve zaman şartlarına göre yorumlanarak hayâta hâkim kılınması, dînin tecdîd ve izhârı yani İslâmî yapının kendine özgü sınırlar ve nitelikleriyle sürdürülmesi için kâfi gelecektir.

İşâret edelim ki tecdîd, inkârcı, ithamcı, alaycı, bölücü, parselleyici, grupcu değildir. Geçmişteki yorum ve yaklaşımları mahkûm etmekle uğraşmaz. O yeni boyut ve yaklaşımlarla, öncekilerin izhâr ve ilâ etmeye çalıştıkları fikir ve düşünceleri, dinî kavrayış ve anlayışı güncelleştirme gayreti içindedir. Müceddidler ve tecdîd usûlleri üzerinde yapılacak ciddî ve ilmî bir araştırma öyle sanıyoruz ki, bu söylediklerimizi misalleriyle ortaya koyacaktır. Çünkü tecdîd de Allah'ın Kitabı ve Resûlü'nün Sünnet'i ilmî metod ve usuller çerçevesinde bilenler tarafından yeniden değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır. Yâni amaç, araç ve kaynak birliği bulunmaktadır.

Allah Teâlâ'nın, zaten gerçek galibiyet ve üstünlük için gerekli sağlamlıkta ve işlerlikte ortaya koyduğu İslâmî hakikatları, mevcut ortam ve eğilimleri dikkate alarak yeniden yorumlamak tecdîd'in mâhiyetini ortaya koymaktadır. İşte bu noktada Hadis ve Sünnet'in anlaşılması ve kavranması uyulacak model ve uygulanacak metodoloji açısından büyük ehemmiyet kazanmaktadır.

Sünnet verilerinin belge niteliklerine yönelik ilmî gayretlerin ötesinde onu evrensel karakteri ve mesajı doğrultusunda kavrayıp üsûlüne uygun sonuçlara gidebilmek, mes'elenin can damarını oluşturmaktadır. Verilerin hemencecik inkârı, aslında hiçbir gerçeği değiştirecek değildir. Gazete sütunlarına kadar yansıyan Hadisleri inkâr akımı, İslâm'ın izhârı ve üstün kılınması açısından hiçbir şey

va'detmediği gibi, birikimleri de boşu boşuna harcamak demektir. Bu sebeple de ileriye ve iyiye dönük yenilenme çabalarını baltalama anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile, usûlü dairesinde ve nasslar üzerinden hareketle yeniden yapılanma imkân ve gayretlerini önleme, böylece de İslâm'ın üstün kılınması çalışmalarını köstekleme demektir. Tabiatıyla, gerekçe ne olursa olsun, böylesi bir tutum, tam anlamıyla yanlış kapı çalmaktır.

Sünnet'in Model Olduğu Yerler

Hız, Peygamber'in üsve-i hasene olduğunu belirleyen âyet, siyâk ve sibâk itibarıyla ele alındığı zaman onun, inançları doğrultusunda dürüst davranmakla ilgili olduğu görülür. Düşman kuvvetleri karşısında yaşanan duygu karmaşası ve istikrarsız davranışlar anlatılırken “Allaha ve âhîret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı hatırdan çıkarmayanlar için”, yani imanının adamı olanlar için Hz. Peygamber'in en güzel davranış örneği olduğuna dikkat çekilir.

Sünnet'in model olduğu yerlerde onun belirlediği çerçeve dışına taşmak sorumluluk doğurur, İbnü'l-Müseyyib, fecr'in doğuşundan sonra namaz kılmaya devam eden birini gördü ve onu uyardı. Adam;

- Ey Ebû Muhammed! Namaz kıldım diye Allah bana azâb eder mi? diye aklınca haklı bir gerekçe zikretti. İbnü'l-Müseyyib'in cevabı, -onun hiç de beklemediği şekilde de olsa-, gerçeği tam anlamıyla yansıtır nitelikteydi:

- Hayır, fakat Allah sana Sünnet'e aykırı hareket ettiğin için azâb eder! (13).

Bu demektir ki Kur'ân'ın emirlerini Sünnet'teki uygulama modeli ile tatbik etme zorunluluğu vardır. Bu nokta dikkate alınmadan, meselâ haccı “belli aylara” yaygınlaştırarak uygulama düşüncesi gibi, Sünnet'teki uygulama modeli dışına taşma istekleri de “Sünnete muhâlefet” suçunu içermektedir. “Hac menâsikini benden alınız” (14) tâlimâtına mekân bakımından muhâlefet edilemeyeceği gibi zaman olarak da muhâlefet anlamına gelen bir değişikliğe gidilemez. Çünkü Sünnet değişmezleri belirlemekte bütün detayıyla modeldir.

Sünnet'in Metod Olduğu Yerler

Metodoloji, belli bir ilim dalına uygulandığında, o ilme âit ayrıntıların geliştirilmesini sağlayan uygulamalar sistemidir (15).

Hız. Peygamber'in görevi, insanlığa pratik kâideler öğretmek ve bu kâideleri kendi yaşayışıyla ortaya koymak, böylece kendisine inananların hidâyetine vesile olmak, bir başka deyişle İslâm'ın yaşanmasına örnek ve önderlik etmektir. Onun üsve-i hasene oluşu işte bu uygulama noktasında çok daha belirginleşmekte hatta vazgeçilmez bir nitelik iktisap etmektedir.

Sünnet'in metodoloji olduğu yerlerden bir örnek vermek istiyorum. Bilindiği gibi başlangıçtan beri Hadisçilere yöneltilen tenkidlerden biri, onların, izâhı güç ya da imkânsız, daha açıkcası anlamadıkları bir takım rivâyetlere eserlerinde yer vermiş, onlara rivâyet kurallarına ek olarak bir çeşit aklî sansür uygulamamış olmalarıdır. Oysa Hadisçilerin bu tavrı, tamamen Hız. Peygamber'in açık bir tavsiyesinin uygulanmasından ibârettir. Çünkü bilinen bir gerçektir ki, Rasûlullah (s.a.) Veda Hutbesi'nde tebliğ görevini ümmete yüklerken, "Burada bulunanlar bulunmayanlara duyursun. Umulur ki, kendilerine bilgi ulaştırılanlar, ulaştırılanların bir kısmından daha kavrayışlı olabilirler."(15) buyurmuştur.

Hadisçiler kendilerine rivâyet tekniği açısından sağlam yollarla intikâl eden Sünnete ait bilgi ve belgeleri, o an için kendileri yorumlayamasalar bile, Hız. Peygamber' in bu uyarısı gereği eserlerinde ümmetin gelecek nesillerine intikâl ettirmeyi bir hizmet ve metod olarak benimseyip uygulamışlar ve o emanetleri asla kendi kafalarına göre sansüre tâbî tutmak gibi bir usulsüzlük yapmamışlardır. Binaenaleyh Hadisçilerin bu noktada tenkid değil, takdir edilmeleri gerekir. Özellikle yazdıkları iki satırlık makâlelerinin bile başkaları tarafından şu veya bu gerekçelerle sansüre tabi tutulmasına tahammül edemeyen, bunu kendileri için zül telakki eden günümüz insanların kalkıp Hadisçileri, keyfî sansür uygulamadıkları için suçlamaları, meselenin ne kadar dışında ve ne ölçüde bir yaklaşım bozukluğu içinde olduklarını göstermektedir. Böyle bir çifte standart uygulamasına "seçmeci ve eleştirel yaklaşım" demek ve dolayısıyla itibâr etmek asla mümkün değildir.

Hız. Peygamber, ümmetin önüne koyduğu model ve metodolojiyi yani uygulama kural ve kâidelerini bazan âyetlerden, âyetlerdeki kelimelerin sıralanışından kendi ictihâdıyla çıkarır. Mesela Sa'y'e nereden başlanacağını tayin etmek için "Allah'ın başladığı yerden başlayalım!" buyurmuş ve "*İnne's-safâ ve'l-mervete min şeâiril-lâh...*" âyetini okumuştur (17). Neticede sa'y'e Safa Tepesi'nden başlanmıştır. Bu, Sünnet metodolojisinde Kitap-Sünnet birliğinin güzel bir örneğidir.

Netice

Ümmet, fiili planda Sünnet'le vardır. Ümmet yapısının ya da İslâmî yapılanmanın özelliği ancak evrensel çaptaki Sünnet ile korunabilir. Çünkü ortak uygulama ve kültür zemini olmadan ümmetten söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple Sünnet bilgisini günümüze taşıyan Hadisler, ümmetin sosyal yapısının özelliklerinin belgesidir. Binaenaleyh bir kaynak olarak Sünnet ve Sünnet'in yazılı belgeleri demek olan Hadisler değerlendirme dışı bırakılacak olursa ümmet yapısı korunamaz. Çünkü Sünnet salt bir tarihî vâka değil; müslümanın hayâtı ile ilgili motif ve ilâhî nizâmın bir rüknüdür (18).

Sünnet, model olduğu sahalarda da metodoloji niteliği taşıdığı alanlarda da İslâmî yapının ve kendine özgü karakteristiğinin korunması açısından vazgeçilemez. Olmazsa olmaz bir uygulama örneği ve platformudur. Konuyla ilgili örnekleri görmek isteyenler, Abdurrezzâk'ın *Musannef*'ini şöyle bir baştan sona gözden geçirmelidirler. Sünnet'i, târihin belli bir kesimine hapsedmeye, târihi yapan insan gerçeği açısından imkân yoktur. Aksine gayretler, fuzûlî hatta zararlı çabalardır. Zira İslâmî yapılanma Sünnet'siz mümkün olmayacağı gibi, İslâmî yapınının devamı da Sünnet dışlanarak sürdürülemez.

Dün olduğu gibi modern çağda da biz müslümanlar, Sünnet'i yargılamaya değil, kendine has özellikleri, güzellikleri ve nitelikleriyle, kısaca söyleyecek olursak model ve metodoloji olarak onu kavramaya ve yaşamaya muhtacız. Yaşamakta olduğumuz hızlı değişim ve yeniden yapılanma sürecinde, İslâm'ın fikri, kültürel ve sosyal yapı olarak üstün bir konuma getirilmesi Sünnet verilerinin model ve metodoloji olarak yeniden ele alınması ve yorumlanmasıyla mümkündür. Bu da genelde müslümanların, özelde İslâm bilginlerinin sorumluluğudur. Sanırım ümmet olmanın gereği de budur. Saygılarımla..

DİPNOTLAR

- (1) Bk. *Huccetu'llahi'l-bâliğa*, (trc. M.Erdoğan), I, 322
- (2) Yûnus (10),16
- (3) Bk. el-En'âm (6), 33
- (4) Bk. Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*. VI, 175-177
- (5) Al-i İmrân (3), 31
- (6) Nesâî, Taksir 1; İbn Mâce, İkâme, 73; Hâkim, *Müstedrek*, I, 258
- (7) Dihlevî. *Huccetu'llahi'l- bâliğa* (trc. M.Erdoğan), II, 676-677
- (8) Ebû Dâvûd, Melâhim I; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 522
- (9) *Keyfe nete'âme'l ma'a's-Sünneti'n-nebeviyye*, s. 42
- (10) et-Tevbe (9), 33; es-Saff (61), 9
- (11) el-Feth (48), 28
- (12) el- Cinn (72), 14
- (13) Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 52
- (14) Nesâî, Menâsik, 220.